

MANBA VA MAQSADLI MADANIYATLARNI TUSHUNISH

Xolmirzayeva Kamola

Andijon davlat chet tillar instituti

ingliz filologiyasi o'qitish metodikasi va tarjimashunoslik fakulteti

tarjima nazariyasi va amaliyoti 1- bosqich talabasi.

Ilmiy rahbar: Abduraxmonov Turaxon Saydullaevich

Andijon davlat chet tillar instituti

Gid hamrohligi, madaniyatlararo muloqot va tarjimashunoslik

kafedrasida o'qituvchisi

ORCID ID: 0009-0004-0439-4868

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjima jarayonida manba va maqsadli madaniyatlarni tushunishning nazariy hamda amaliy jihatlari chuqur tahlil qilinadi. Tarjima faqat lingvistik birliklarni o'girish emas, balki madaniyatlararo muloqot shakli sifatida talqin etiladi. Maqolada madaniy tafovutlar, realiyalar, idiomalar va pragmatik omillarning tarjimaga ta'siri misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, tarjimashunos olimlarning qarashlari va zamonaviy yondashuvlar ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Tarjima, manba madaniyat, maqsadli madaniyat, madaniyatlararo muloqot, ekvivalentlik, adaptatsiya, realiya, kontekst, pragmatika

Tarjima insoniyat taraqqiyotida madaniyatlar o'rtasidagi aloqani ta'minlovchi eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Qadim zamonlardan boshlab xalqlar o'z bilim va tajribalarini aynan tarjima orqali almashgan. Shu jihatdan tarjima oddiy til o'girish emas, balki murakkab madaniyatlararo muloqot shakli sifatida namoyon bo'ladi. Mashhur tarjimashunos olim Eugene Nida tarjimini "xabarni boshqa tilda eng yaqin tabiiy ekvivalent orqali yetkazish jarayoni" deb ta'riflaydi va bu jarayonda nafaqat ma'no, balki uslub va ta'sir ham muhim ekanligini ta'kidlaydi.

Har qanday matn muayyan madaniy muhitda yaratiladi va shu sababli undagi til birliklari o'ziga xos madaniy yuklama bilan boyitilgan bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi

“break the ice” iborasi so‘zma-so‘z tarjima qilinsa “muzni sindirmoq” degan ma’noni beradi, biroq aslida u “suhbatni boshlash” yoki “rasmiy muhitni yumshatish” ma’nosini anglatadi. Agar tarjimon bu iboraning madaniy mazmunini tushunmasa, noto‘g‘ri tarjima yuzaga keladi. Shu sababli manba madaniyatni chuqur anglash tarjimaning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Manba madaniyat – bu matn yaratilgan jamiyatning tarixiy tajribasi, qadriyatlari va dunyoqarashini o‘z ichiga oladi. Har bir til o‘z madaniy kontekstida shakllanganligi sababli, undagi ko‘plab ifodalar yashirin ma’nolarni o‘zida mujassam etadi. Masalan, yapon tilida hurmat darajasi juda muhim bo‘lib, gap tuzilishi suhbatdoshning ijtimoiy maqomiga qarab o‘zgaradi. Bunday nozik jihatlarni hisobga olmasdan tarjima qilish noto‘g‘ri kommunikatsiyaga olib kelishi mumkin.

Maqsadli madaniyat esa tarjima qabul qilinayotgan auditoriyaning dunyoqarashi va qadriyatlarini aks ettiradi. Tarjimon matnni nafaqat to‘g‘ri tushunishi, balki uni o‘quvchi uchun tabiiy va tushunarli shaklda yetkazishi lozim. Masalan, ingliz tilidagi “as busy as a bee” iborasini o‘zbek tiliga “ari kabi band” deb tarjima qilish grammatik jihatdan to‘g‘ri bo‘lsa-da, tabiiy eshitilmaydi. Shu sababli uni “juda band” yoki “tinimsiz ishlayotgan” tarzida berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Tarjima jarayonida madaniy realiyalar alohida murakkablik tug‘diradi. Masalan, ingliz tilidagi “Thanksgiving” bayrami o‘zbek madaniyatida mavjud emas, shuning uchun uni shunchaki tarjima qilish yetarli emas. Tarjimon bu tushunchani izohlashi yoki kontekst orqali tushuntirishi kerak bo‘ladi. Xuddi shuningdek, o‘zbek tilidagi “sumalak sayli” tushunchasi boshqa madaniyat vakillari uchun tushunarsiz bo‘lishi mumkin va qo‘shimcha izoh talab qiladi. Tarjimada kontekstning roli beqiyosdir. Bir so‘z turli vaziyatlarda turlicha ma’noga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi “cold” so‘zi “sovuq” degan ma’noni bildiradi, lekin “cold person” birikmasida u “sovuqqon” yoki “mehrsiz” degan ma’noni anglatadi. Agar tarjimon kontekstni hisobga olmasa, noto‘g‘ri natija yuzaga keladi.

Tarjimashunoslikda mashhur olim Peter Newmark tarjimini “madaniyatlararo muloqotning vositasi” deb ataydi va tarjimonni ikki madaniyat o‘rtasida vositachi sifatida

ko‘radi. Uning fikricha, tarjimon matni faqat til jihatidan emas, balki madaniy jihatdan ham moslashtirishi kerak. Shu nuqtai nazardan qaraganda, tarjima ijodiy jarayon bo‘lib, unda tarjimon muayyan darajada erkinlikka ega bo‘ladi.

Tarjima strategiyalaridan biri bo‘lgan adaptatsiya aynan madaniy tafovutlarni bartaraf etishda qo‘llaniladi. Masalan, ingliz tilidagi bolalar kitoblarida uchraydigan ayrim o‘yinlar yoki an‘analar o‘zbek bolalari uchun tushunarsiz bo‘lishi mumkin, shuning uchun tarjimon ularni mahalliy muhitga moslashtiradi. Bu esa matnning qabul qilinishini osonlashtiradi. Ekvivalentlik tushunchasi tarjimashunoslikda muhim o‘rin tutadi. Roman Jakobson tarjimada to‘liq tenglik mavjud emasligini, balki faqat yaqin ma‘no mosligi bo‘lishi mumkinligini ta‘kidlaydi. Bu esa tarjimonning vazifasi qanchalik murakkab ekanligini ko‘rsatadi. Tarjimon har bir holatda eng mos variantni tanlashi kerak bo‘ladi.

Zamonaviy tarjimashunoslikda Skopos nazariyasi ham keng qo‘llaniladi. Bu nazariyaga ko‘ra, tarjimaning asosiy maqsadi matnning vazifasini to‘g‘ri bajarishdan iborat. Masalan, reklama matni tarjimasida asosiy e‘tibor mahsulotni sotishga qaratiladi, shu sababli tarjimon matni erkinroq o‘zgartirishi mumkin.

Globalizatsiya sharoitida tarjimaning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Turli xalqlar o‘rtasidagi iqtisodiy va madaniy aloqalar kuchayib, tarjimonlarga bo‘lgan ehtiyoj ortmoqda. Shu bilan birga, tarjimonning mas‘uliyati ham oshib bormoqda, chunki noto‘g‘ri tarjima jiddiy tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Zamonaviy texnologiyalar tarjima jarayonini osonlashtirgan bo‘lsa-da, ular hali ham madaniy nozikliklarni to‘liq anglay olmaydi. Masalan, avtomatik tarjima dasturlari ko‘pincha idiomatik ifodalarni noto‘g‘ri tarjima qiladi, chunki ular kontekst va madaniy ma‘noni chuqur tahlil qila olmaydi. Shu sababli inson tarjimonining o‘rni hanuz muhim bo‘lib qolmoqda.

Tarjima jarayonida etik masalalar ham muhim ahamiyatga ega. Tarjimon asl matn muallifining fikrini buzmasdan yetkazishi, shu bilan birga maqsadli auditoriyaning madaniy xususiyatlarini hurmat qilishi kerak. Bu esa tarjimondan yuqori darajadagi kasbiy mas‘uliyatni talab qiladi. Madaniyatlararo muloqotda tarjima ko‘prik vazifasini bajaradi. U turli xalqlar o‘rtasida o‘zaro tushunishni ta‘minlaydi va global hamkorlikni

rivojlantiradi. Tarjima orqali insonlar bir-birining qadriyatlarini anglaydi va hurmat qiladi, bu esa tinchlik va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, manba va maqsadli madaniyatlarni tushunish tarjimaning eng muhim shartidir. Tarjima bu faqat soʻzlarni oʻgirish emas, balki maʼno, hissiyot va madaniy kontekstni yetkazish sanʼatidir. Tarjimon esa ikki madaniyat oʻrtasida vositachi boʻlib, ularni bogʻlaydi va oʻzaro muloqotni taʼminlaydi. Zamonaviy dunyoda bu jarayonning ahamiyati yanada ortib borayotganini koʻrish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduraxmanov, T. S. (2025). OʻZBEKISTONDAFANLARARO INNOVATSIYALAR VA 41-SONILMIY TADQIQOTLAR JURNALI 20.06.2025 OʻZBEK VA INGLIZ TILARIDA KOʻCHIRMAVA OʻZLASHTIRMA NUTQNING TAHLILI VALINGVA-DIDAKTIK MASALLARI [Journal-article].
2. Abduraxmanov, T. S. & Andijon davlat chet tillari instituti. (2025). Maishiy Diskursning Yoshga Doir Tasnifi [Ilmiy Metodik Jurnal]. Journal Of Iqro, Object]. <https://www.wordlyknowledge.uz> (Original Work Published 2025)
3. Axrorova, R. U., & Qosimova, Z. Z. (2023). Badiiy tarjima va uning tarixi, turlari, rivojlanishi valingvistikadagi ahamiyati. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(17 SPECIAL), 504–506.
4. Amirkulov, E. (2025). Siyosiy matn tarjimasining nazariy etimologiyasi. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 3(6), 101–104.
5. Gʻofurov, I., Moʻminov, O., & Qambarov, N. (2012). *Tarjima nazariyasi: Oliy oʻquv yurtlari uchun oʻquv qoʻllanma*. Toshkent: Tafakkur-Boʻstoni.
6. Gʻafurov, I. (2008). *Tarjimshunoslik mutaxassisligiga kirish*. Toshkent.
7. Tukhtasinov, I. *Adabiy matnlarda stilistik vositalarning tarjima strategiyalari*. in LIBRARY ilmiy elektron kutubxonasi.